

Hermann-Cziner Alice

Marie Bashkirtseff rajztehetségének eredete (Marie Bashkirtseff naplója alapján)*

Marie Bashkirtseff¹ feljegyzéseit az intim részletek kendőzetlen megvallása teszi a tehetség kutatásának és a pszichoanalitikus feldolgozásnak gazdag forrásanyagává.

Marie Bashkirtseff nyíltsága azonban csak akkor válik érthetővé, ha figyelembe vesszük, hogy ezt az őszinteséget a művésznő művészek közt is feltűnő mérvű nárcizmusa táplálja. Ez már a napló első oldalából látható, a további olvasás pedig újra és újra megerősíti feltételezésünket. Az életesemények, gondolatok, vágyak nyílt megvallásával fel akarja kelteni az olvasó érdeklődését, egyidejűleg pedig az utókor oly hön vágyott elismerését is biztosítani szeretné a maga számára. A nárcizmus a legjelentéktelenebb életeseményt is áthatja, és Marie Bashkirtseff számára a személyiségével kapcsolatos valamennyi tényt érdekessé és közlésre érdemessé teszi.

Ez a mélyen gyökeredző nárcizmus, amelyből megtudhatunk egyet s mást Marie Bashkirtseff tehetségének eredetéről, különös megvilágításba helyezi azt a szerepet is, amelyet Bashkirtseff életében a tehetség játszott. Tudjuk, hogy kora ifjúságától milyen szenvedélyesen törekedett „nagyvá válni” (ezzel kapcsolatos fantáziáit egészen hároméves koráig véli visszavezethetőnek), és hogyan gondolta megvalósítani álmait: olykor híres énekesként, máskor festőként vagy íróként, sőt, akár valamely politikusi kör „nagyasszonyaként”. Az a benyomásunk, Bashkirtseff reményeinek egyike sem volt teljesen alap nélkül való, és nem tudunk ellenállni annak az érzésnek, hogy a festészet csak egyike volt a célhoz segítő eszközöknek.

Egyáltalán nem mond ellent a jelen tanulmányban képviselt elméletnek, ha a művésznő erős nárcizmusát művészi tevékenysége ösztönző erejének² (vagy egyik

* Eredeti megjelenés: Alice Hermann-Cziner: Die Grundlagen der zeichnerischen Begabung bei Marie Bashkirtseff: (Nach dem „Journal de Marie Bashkirtseff”) *Imago*, 1924, 10(4): 434-438.

¹ Marie Bashkirtseff (Poltava, 1858 – 1884, Párizs) ukrán származású francia festő, szobrász és író. Naplója és levelei tették híressé. (A szerk.)

² A nárcizmus szerepét a művészi tevékenységben Freud és Rank többször tárgyalta, és a tehetség alapjaként tekintenek rá. Alkotás és nárcizmus a legszorosabb kapcsolatban vannak egymással. (Lásd Hermann Imre vonatkozó előadását a Berliini Kongresszuson [az IPA 1922-es kongresszusa], illetve „Organlibido und Begabung” [Szervlibidó és tehetség] című tanulmányát.) [Magyarul: Hermann Imre: *Kreativitás és alkotás*.

ösztönző erejének) tekintjük. A narcizmus azonban még nem ad választ a leglényegesebb kérdésre. Ez ugyanis az, hogy miért épp a festészet nyújtotta Marie Bashkirtseffnek a libidinózus kielégülést, miért épp a festészet emelkedett ki a fantáziáját foglalkoztató egyéb kifejezési formák közül.

Marie Bashkirtseff rajzkísérletei állítólag hároméves koráig nyúlnak vissza, amikor nagyapja játékasztalára krétával profilokat rajzolt (gyermeki vágy?), ezt a tevékenységet innentől folyamatosan gyakorolta. Úgy tudjuk, tízévesen kezdett rajzórákra járni. Professzora másolatok készítését szánta feladatául, azonban ő inkább tájkép-tanulmányokat készített. Rendszeres rajzképzésben tizenhét éves korától részesült, azonnal szenvedélyes odaadással fordult a festészet felé. Ez a szenvedély és odaadás elkísérte huszonnégy éves korában bekövetkezett haláláig. Kezdetben mesterei, Julian és Robert Fleury is meglepetéssel szemlélték tehetségét és gyors fejlődését. És hiába tűnik úgy, hogy a hozzá fűzött nagy reményeket a későbbiekben nem teljesen sikerült beváltania, és nehezen kielégíthető ambícióiban csalódásokat kellett elszenvednie; képeit mégis a Szalonban állították ki, díjakat és jó kritikákat kapott, neve ismertté lett, és kora vezető festői méltatták műveit.³

Mindkét tényező, amelynek a rajztehetség kialakulásában játszott szerepére Hermann Imre rámutat: a kéz erotikája és a kisgyermekkoról kezdve jelen lévő gondolkodás saját magunk szépségéről, kiemelkedő jelentőséggel bírnak Marie Bashkirtseff életében. Ezekhez járul még az a bensőséges viszony, amely a két tényezőt egymáshoz és a választott művészeti ág tartalmi vonatkozásaihoz kapcsolja. Bashkirtseff mindjárt naplója bevezetőjében beszámol gyermekkori külsejéről és arról, hogyan viszonyult ehhez a környezete: „Elég jelentéktelen, sovány, csontos voltam, és nem voltam szép és csinos.”⁴ Ez azonban nem akadályozta környezetemet abban, hogy úgy tekintsen rám, mint aki egyszer majd magától értetődően az elképzelhető legszebb, legcsillogóbb, legcsodálatosabb lesz. [...] Egyik este a színházban egy úr mosolyogva így szólt hozzám: »Mutassa a kezeit, kisasszony. Oh, ahogyan a kesztyűt viseli, nem hagy kétséget afelől, hogy egyszer hihetetlenül öntelt lesz.«⁵ Tízéves korában ekként imádkozik: „Én Istenem, óvj meg a himlőtől, add meg, hogy szép legyek, hogy boldog házasságom legyen, és hogy Mama hosszú életű legyen” (I, 11.). A kívánságok sorrendje mindenestre figyelemre méltó. Bashkirtseff ezt követően mindjárt a már emlegetett rajzórákról számol be. Saját szépségének problémája – igen, úgy tűnik, hogy ezt majdnem folyamatosan problémaként éli meg – egész életében foglalkoztatja. Tizenhárom évesen így ír: „Az egész világ azt állítja, hogy szép és csinos vagyok. Teremtő ég, magam sem hiszek benne” (I, 57.).

Pszichoanalitikus tanulmányok. Szerk. Vincze Anna. Budapest: Animula, 2013, 25-37. – *A szerk*] Freud a kérdéssel legutóbb *Az ősválami és az én* című munkájában, a gondolkodási tevékenység kapcsán foglalkozott.

³ Az a tény, hogy Marie Bashkirtseff tehetsége nem lépett túl a közepszerűsége, segít megérteni azt a nagyobb szabadságot, amellyel ennek általunk is feltételezett alapjairól beszél.

⁴ Ismét egy eset, amelyben a gyermekkori szépség elvárása nem teljesül, és megint csak egy festőnő esete. (Vö. Hermann Imre: „Adalékok a rajztehetség pszichogeneziséhez” [magyarul: Hermann, 2013, 13-24.], valamint „Szervlibidó és tehetség” [uo. 25-37.]. A tehetség közepszerűsége talán magyarázható azzal, hogy a fakultogén szépség a gyermekkorban nem volt organikusan megalapozott.

⁵ *Journal de Marie Bashkirtseff.* Paris: Bibliothèque Charpentier, 1912. I. kötet, 9. [Magyar kiadásai: *Bashkirtseff Mária naplója.* Budapest: Világirodalom, 1920. Ford. Udvarhelyi Ádám; Budapest: Genius, 1925. Ford. Berend Miklósné; Budapest: Nova Irodalmi Intézet, 1943. Ford. Nyíreő Éva. A tanulmányban szereplő idézeteket újrafordítottuk. – *A szerk.*]

Az a benyomásunk, hogy nagyobb magabiztossággal tekint kezei szépségére.⁶ Valóságos szerelemmel van irántuk, és ez kicseng az alábbiakhoz hasonló szavaiból: „Szeretek a tükör előtt egyedül lenni, és kezeimet csodálni. Mily fehérek, finomak, alig egy leheletnyi rózsaszínnel a tenyéren” (I, 62.). Ugyanebben az időben azt is leírja, hogyan imádkozott bensőségesen a templomban: „Térdeltem, állammat nagyon fehér és finom kezeimre támasztottam. Aztán ráeszméltem, hol vagyok, és elrejtettem kezeimet” (I, 58.). (Szexuális büntudat a kezekre vonatkoztatva!)

Úgy tűnik, szépsége ebben az időben kielégülésére válik: a naplóban visszatérő téma, és Bashkirtseff lelkesedéssel ecseteli. Egy fehér ruhát viselve így kiált föl: „El vagyok bűvölve magamtól. A fehér lenvászon, s alatta az én fehér, mennyire fehér karjaim! [...] Szép és csinos vagyok, s teli vagyok étellel” (I, 70.). Néhány héttel korábban ezt írja: „Való igaz, szép és csinos vagyok. A dózsepalota mennyezeti képén Veronese magas, szőke, hamvas bőrű női alakként ábrázolja Velencét. Emlékszem erre a festményre. A rólam készült fotók soha nem lesznek képesek hüen visszatükrözni, milyen is vagyok: hiányzik, ami a legszebb rajtam: a szín, a hamvasság, bőröm semmihez nem hasonlítható fehérsége” (I, 63.).⁷

Egy hónappal később, Firenzében számol be első ízben művészi benyomásokról. „Rajongok a festészetért, a szobrászatért, a művészetért, bárhol is legyen megtalálható. Egész napokat tudnék galériákban tölteni. [...] Mondjam-e vajon? Hisz nem is merem. [...] Az emberek felháborodnának, tehát csak magunk között! Raffaello Madonna della Sediája nem tetszik nekem: a Madonna arca sápadt, színe nem természetes, arckifejezése pedig inkább egy szobalányé, mintsem a Szent Szűzé, Jézus édesanyjáé. [...] Oh! De van ott egy Tiziano-kép, Mária Magdolnáról. Az teljesen magával ragadott. [Marie Bashkirtseffnek vörösesszőke haja volt. – H-Cz. A.] De, és mindig van egy de, öklei túl erősek, kezei pedig túl kövérek” (I, 72.). Aki elolvassa az ifjú Marie Bashkirtseff első műbírálataát, annak figyelmét biztosan nem kerüli el, mennyire hatott Bashkirtseff saját szépségének mibenléte szépségideáljának kialakulására. Ez a szépségideál változatlanul tűnik, és a szépen megfestett kezek alkotó művészként is mindig mélyen hatnak rá. Életének ebben a szakaszában a saját szépségével való foglalatosság háttérbe szorul. Teljesen a festészet felé fordul, olyan odaadással és lendülettel, amelyek nemcsak szépségét, hanem egészségét is láthatóan aláássák. Efölött érzett fájdalmának később többször is hangot ad, és ismétlődnek a következőhöz hasonló megnyilvánulások: „Ma este, fürdés után, olyan széppé váltam, hogy húsz percet töltöttem a magam nézegetésével” (II, 99.). Szorongva szemléli az elhatalmasodó TBC hatását külsejére, s legtöbbször a karjairól nyilatkozik elégedetten: ezek még nem veszítettek teltségükből.

Még két idézet a naplóból, amelyek rávilágítanak, honnan ered és hová tart Marie Bashkirtseff kezének libidinózus volta. Az első tizennyolc éves korából való:

⁶ Lokalizált szépség – ahogy Dürer esetében már megjelent (Lásd Hermann Imre: Szervlibidó és tehetség).

⁷ Marie Bashkirtseff festővé válásához minden bizonnyal hozzájárult (ha csak másodlagosan is, a kéz erotikája mellett), hogy szépségében, vagy legalábbis szépségének saját maga általi megítélésében, erős hangsúly kerül a színekre (fehér bőr „alig áttetsző vörösséggel”, szőkésvörös haj, a színek hamvassága). Bashkirtseff saját és mások véleménye szerint is jobban rajzolt, mint festett. Fejlődése mindenesetre arra utal, hogy „színérzéke” magyarázatához nem kell különleges, fakultogén tulajdonságot (pl. a szemnek vagy a szemlézés tevékenységének erogén hangsúlyozottsága) feltételeznünk. A magyarázat inkább a saját test színeivel való foglalatosságban keresendő.

„Csodaszép kezeim lehetek volna, ha ujjaim a pengetős hangszerektől nem mentek volna nyomorultul tönkre, és ha nem rágtam volna a körmömet.⁸ De még a hangszerek sem ártottak volna, ha tisztességes körmeim vannak” (II, 59.). A második idézet, ugyanebből az évből: „Breslau (egy művészkolléganő) azt mondja, hogy az a mód, ahogyan a tárgyakat megérintem, kifinomult szépséggel bír, noha kezeim a szó klasszikus értelmében nem szépek. Ám művésznek kell ahhoz lenni, hogy meglássuk az érintés szépségét; egyszerű földi halandó sosem figyel oda, hogyan fogunk meg egy tárgyat” (II, 95.).

Tehát nemcsak a nyugalmi állapotban lévő kéz, hanem a tevékeny, valamit megfogni vágyó kéz is a csodálat tárgya. Így szemlélve a valódi libidinózus tevékenység folyamata is sokkal érthetőbbé válik. A művészi szépségideál kibontakozásának fejlődésével együtt világossá válik számunkra a művészi alkotáshoz vezető út is.

Faluvégi Katalin fordítása

---

⁸ A körömrágás másik libidinózus oka, az orális erotika Marie Bashkirtseff írói tehetségének (és feltételezhetően társalgási tehetségének) magyarázatában segíthet; megemlíthetjük azt is, hogy – saját beszámolója szerint – anyja három és fél éves koráig szoptatta. Az a körülmény pedig, hogy kisgyermekkorától naplót vezetett, hogy ezt az utókorra hagyhassa és az utókor csodálatát kivívja, ugyancsak erős (nárcisztikus) halál-komplexumról tanúskodik. (Szeressenek holtomban is!)